

МИЛИЦА КРИЖАНАЦ

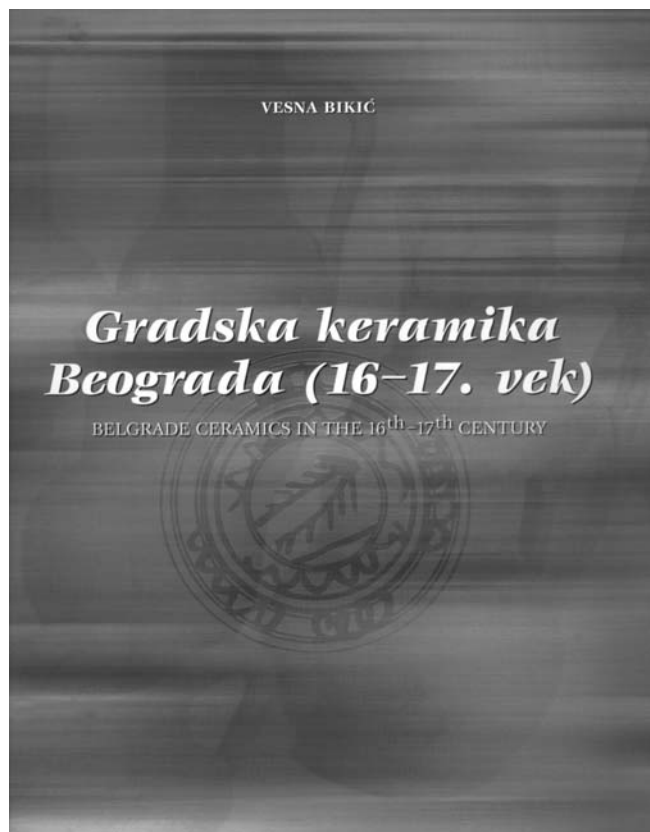
Весна Бикић, *Градска керамика Београда (16-17. век)*, Археолошки институт, Београд, 2003, 187 стр. текста, 420 цртежа, 35 колор фотографија, библиографија 7 стр., 13 стр. резимеа на енглеском језику

Археолошки институт као издавач, овом публикацијом наставља објављивање богате керамичке грађе пронађене на простору Београдске тврђаве. Надовезујући се на књиге: С. Николић-Ђорђевић *Античка керамика Сингидунума* и В. Бикић *Средњовековна керамика Београда*, публикација *Градска керамика Београда (16-17. век)* обједињује сазнања о континуитету и дуготрајној керамичкој производњи на овом подручју.

Уводни део започиње прегледом догађаја у историји Београда током XVI и XVII века, који су били значајни за прерастање града из војне тврђаве у шехер, као економско и културно седиште Османског царства. Моћни слојеви османског раздобља, са бројним јамама као затвореним целинама, пружили су обиље археолошког материјала. И поред тога, предмети материјалне културе XVI и XVII века, међу којима и керамички, остали су углавном непубликовани без већег интересовања за њихово проучавање.

Уводна разматрања се настављају прегледом објављене керамичке грађе у нашој земљи. И поред извесног броја чланака и монографија који третирају керамику XVI и XVII века, може се рећи да изучавање керамике османске епохе тек започиње. Први радови из средине прошлог века обрађују керамику из Музеја града Београда и тврђаве Бач, а новији од осамдесетих година до почетка овог века у оквиру истраживања манастирских целина (Троноша, Студеница, Милешева, Ђурђеви ступови) и средњовековних градова (Сталаћ, Смедерево), анализирају керамику у контексту садржаја културних слојева. Поједина открића занатских и стамбених објеката у Крушевцу и Доњем граду Београдске тврђаве, били су веома значајни за нова сазнања о производњи и коришћењу керамичких предмета у свакодневном животу. С друге стране, бројни штампани радови у Европи током последње деценије прошлог века били су прави подстицај за објављивање налаза керамике из Београда. Мађарски научници су међу првима уочили неопходност детаљног изучавања и публикавања керамике османске епохе, а великим делом објављен је и материјал из Чешке, Словачке, Истанбула (Сарачхана) и Грчке.

Керамика XVI и XVII века, будући да потиче из периода турске власти, често се назива *џурском*, и поред

1. Весна Бикић, *Градска керамика Београда (16-17. век)*, Археолошки институт, Београд, 2003. Vesna Bikić, *Belgrade Ceramics in the 16th – 17th Century*, Archaeological Institute, Belgrade, 2003.

чињенице да овај неадекватни термин умањује њен општекултурни значај и негира учешће других етничких групација у њеној производњи. С друге стране, назив *градска керамика* на прави начин осликава њен карактер већ препознатљиве грнчарије, превасходно коришћене у урбаном средишту – београдском шехеру.

Типологија градске керамике XVI и XVII века обухвата деветнаест различитих форми – једанаест посуда и осам предмета коришћених у свакодневном животу тадашњих становника Београда. Типологија је извршена према критеријумима одређеним за целокупну керамику са подручја Београда, без обзира на историјску епоху. Керамички налази обрађени су у виду каталога, у којем сва-

ка одредница садржи опис облика и технолошких карактеристика. Како су готово све посуде и већина предмета израђени на витлу, начин израде наглашен је само када се она разликује. Поред описа, дати су и подаци о месту налаза (локалитет), година ископавања и услови налаза (целине), као и број под којим се керамички производи налазе у евиденцији Научно-истраживачког пројекта за Београдску тврђаву (број А-картона) или Музеја града Београда (МГБ). На крају је наведено датовање које је одређено у складу са стратиграфским контекстом.

Међу посудама употребљаваним за припрему, кување и печење хране, складиштење намирница или послуживање јела и течности, најразноврсније су зделе (34 типа) и лонци (33), а затим крчази (26), поклопци (16), тањира (7), бокали (12), пехари (17), сланици (1), црепуље-вршници (11), цедиљке (3), тегле (6). Поред посуда, налазе се разноврсни керамички предмети: луле, мастионице, играчке, касице, свирале. Такође су врло бројни предмети који су били саставни део ентеријера: свећњаци, пећњаци и судови за побољшање акустике простора, као и предмети за личну употребу – собне посуде.

Након поглавља о типологији керамичких облика, следи поглавље у којем се разматрају одлике материјала из епохе османске власти у Београду. Керамика овог периода анализирана је у оквиру три групе, од којих две представљају директно наслеђе средњег века, и то српских земаља и Средње Европе, а трећу чини османска керамика прожета керамичким наслеђем Кине, Персије и Византије. На подручје Београда керамика османске епохе доспева у трећој деценији XVI века, а средњоевропски утицаји, присутни и раније посредством позновизантијске и балканске (Србија, Бугарска) продукције, уграђени су у већој мери тек након турског освајања јужне Угарске.

Керамика је анализирана према врстама, у складу са карактером производње. Основни критеријуми за домаће керамичко наслеђе и османску керамику били су обрада површине и декорација. Будући да се те продукције ослањају на византијску керамичку производњу, разматране су у истим категоријама – једнобојно глеђосане (зелена, жута, мрка глеђ), сликане (белом, зеленом, жутом или мрком бојом) и зграфито керамике, док се у османском периоду јавља и специфична група – сиво глчана (метализирана) керамика. У оквиру поменутих група, јавља се и неглеђосана грнчарија, често с урезаним и аплицираним орнаментима, коришћена у свакодневном животу. Луксузна керамика – кинески порцелан, турски фајанс и италијанска мајолика, која се јавља у Београду у време османске власти – није обухваћена овим радом.

Наслеђе керамике српских земаља може се довести у блиску везу са продукцијом каква је постојала у Србији у средњем веку. Керамика ове скупине није бројна, али пружа добар увид, пре свега, у грнчарију намењену

свакодној употреби. У оквиру ове скупине најбројнија и најразноврснија је група неглеђосане керамике, коју чини више типова посуда за припрему и кување хране на огњишту (зделе и лонци са поклопцима) као и оних коришћених за печење хлебова, пита и других јела на жару (црепуље, вршници). Једнобојно глеђосане посуде које се могу довести у везу са српским грнчарством јављају се спорадично (лонци, пехари). Сликана керамика (лонци), као и сграфито керамика (зделе), представљају ретку појаву у Београду у XVI и XVII веку. Међу керамичким предметима из ове скупине налазе се играчке (зделица) и свећњаци који асоцирају на средњовековне, од којих се разликују само у детаљима.

Средњоевропска керамика, у технолошком погледу различита од домаће (локалне) грнчарије, на територији Београда присутна је од времена прикључивања града угарској држави (1427-1521), док је у доба османске власти њена производња умањена и прилагођена новим купцима. И током XVI и XVII века, у занатском смислу, она се непосредно наставља на средњоевропску средњовековну производњу. На примеру неглеђосане керамике, кухињске (лонци врећастог облика са поклопцима) и мање заступљене стоне грнчарије (бокали, крчази, пехари), најбоље је видљив спој традиционалне и нове, напредније технологије. Једнобојно глеђосане посуде (жутоокер, зелена, а ређе светломрка и маслинаста) представљају најбројнију групу предмета средњоевропске керамике. Међу тим посудама преовлађују облици намењени за кување на огњишту (зделе на три ножице са шупљом ручком, лонци са тракастим дршкама), а налази се и стоно посуђе (бокали, крчази-тестије, пехари). Сликана керамика (црвеним пигментом на светлоокер или белој жутој основи, често допуњена мрљама зелене глазури) на најбољи начин осликава средњоевропско културно наслеђе. Од керамичких предмета јављају се пећњаци и играчке, као и посуде за побољшање акустике.

Османска керамика је веома бројна и разноврсна, будући да је апсорбовала утицаје многих култура са којима су Турци долазили у контакт. Производња керамике XVI и XVII века, по карактеру традиционална, утемељена на средњовековном наслеђу, у декоративном смислу има доста сличности са византијском керамиком. Продукција неглеђосаних посуда тог периода није велика, а обухвата у мањем броју огњишне лонце, зделе, цедиљке, ћупове, и већим делом крчаге, што представља сасвим неубичајену појаву. Једнобојно глеђосане посуде (зделе, тањира, крчази, пехари, лонци-ћупови, сланици, цедиљке, тегле) представљају најбројнију скупину османске керамике у Београду. Глеђ (зелена, жутоокер, маслинаста и мрка) је наошана углавном као заштита површине, а у мањој мери као декорација. Прилично бројну скупину чини и сликана керамика изведена у три технике: техни-

ка сливања (бела боја испод тамножуте глеђи, зелени пигмент испод зелене глеђи, зелени пигмент испод безбојне или светломрке глеђи), техника прскања (бела глина испод тамножуте глазуре, зелене мрље испод безбојне глазуре или њихова комбинација), и сликање у правом смислу речи линеарних и флоралних мотива (зелена боја са жутом глеђи, бела глина испод зелене глеђи). Карактеристичан део османске керамике, мада не бројан, представља група посуда украшених урезивањем – једноставни (само урезивање испод жуте или зелене глеђи) и колоритни сграфито (комбинација урезивања и сликања испод жуте глеђи). Сграфито декорацијом украшавају се отворене форме – зделе и тањира линеарним и флоралним мотивима. Сасвим нову врсту, до Турака непознату у Београду, представља тзв. метализирана керамика. Као производ високог занатског умећа, израђивана је од одлично пречишћене глине, чија је основна боја печења сива, а површина глатка, сребрнастог одсјаја. Већина има линеаран орнамент урезан чешљем или утиснут цевчицом, распоређен у зонама. Међу посудама најзаступљенији су крчази, док се зделе, лонци, бокали и пехари ређе јављају. Од керамичких предмета османске епохе најкарактеристичније и најбројније су луле, а јављају се и минијатурне посуде и свирале. Од уобичајених предмета коришћених за унутрашњу декорацију ту су свећњаци и пећњаци, а за личну употребу – собне посуде.

Књига *Градска керамика у Београду (16-17. век)*, на савремен начин осмишљена и опремљена, представља квалитативни допринос домаћој стручној литератури

која проучава керамику из времена турске доминације. Тема ове студије је керамика из једне од најзначајнијих епоха Београда, прелазног раздобља непрекинуте турске власти (1521 – 1688), које се надовезује на средњи век, а претходи времену у којем је створен лик савременог Београда. И у технолошком смислу београдска керамика овог периода представља прелазну етапу продукције између средњовековне и нововековне народне грнчарије. Из тог разлога, у естетском и типолошком смислу, дуго је остала у блиској вези са средњовековним керамичким наслеђем, са препознатљивим променама које ће се у потпуности дефинисати кроз каснију народну керамику.

Ова публикација је преваходно значајна по томе што је обрађени материјал већим делом прецизно датован условима археолошких истраживања, док је само мањи број примерака, за које не постоје подаци о контексту налаза, у каталог укључен на основу аналогија. Анализирајући керамику овог периода, аутор разграничава утицаје занатства претходних епоха, и на тај начин јасно одређује скупине са својственим и препознатљивим карактеристикама. Оваквом поделом са прегледом облика, као и технолошких поступака производње и декорације, дат је потпун преглед (изузев луксузне) керамике коришћене на територији Београда током XVI и XVII века. Овако систематизована керамичка грађа османског периода требало би да буде подстрек за наставак проучавања и публикавања многобројног необјављеног керамичког материјала османске епохе са других локалитета на територији Србије.

MILICA KRIŽANAC

Vesna Bikić, *Belgrade Ceramics in the 16th – 17th Century*, Archaeological Institute, Belgrade, 2003, 187 text pages, 420 drawings, 35 color photographs, 7 pages of bibliography, 13 pages of summary in English

Summary

The book begins with a survey of the historical events in Belgrade during the 16th and the 17th century that were significant for the town developing from a military fortress to a Turkish town, and continuous with the catalog of published native and foreign ceramics material. Although the ceramics of the 16th and the 17th century are usually designated as „Turkish“, the author suggests the term „town ceramics“ which in the right way represents its disposition of recognizable ceramics, mainly used in the urban center of the Ottoman empire.

The Typology of town ceramics of the 16th and the 17th century includes 19 different forms, 11 of them are dishes and 8 are objects used in everyday life of Belgrade inhabitants of that time. Among the dishes, used for preparing, cooking and baking food, storing groceries or serving food and drinks, the most diversified are the bowls (34 types) and pots (33). The jugs (26), lids (16), plates (7), pitchers (12), goblets (17), saltshaker (1), earthenware pans (11), strainers (3) and jars (6) are also represented. There are, besides the dishes, various ceramics artifacts as pipes, inkwells, toys, cups, flutes. Objects that were integral parts of interiors were, as well, numerous: candlesticks, stoves, acoustics resonators. There also appear objects for private use as night pots.

The characteristics of the ceramics from the mentioned period of continuous Turkish rule (1521 – 1688), that represents a transitional phase of production between medieval and modern times folk ceramics, are discussed in the next chapter. Three groups are distinguished, two of them representing direct inheritance from the Middle Ages, from the Serbian provinces and central Europe, and the third is Osmanli ceramics, imbued with ceramics inheritance of China, Persia and Byzantium. The Central European influences already presented through the Late Byzantine and Balkan (Serbia and Bulgaria) production were incorporated to a great extent just after the Turkish conquest of south Hungary, while the ceramics from the Osmanli epoch arrived to the territory of Belgrade in the third decade of the 16th century.

In this way systematized ceramics material in the monograph *Belgrade Ceramics in the 16th – 17th Century* could be a stimulus for the continuation of studying and publishing abundant unpublished ceramics material from the Osmanli epoch from the other sites at the territory of Serbia.